

**KAEDAH PENULISAN SYEIKH DAUD
AL-FATANI DALAM *FURŪ‘ AL-MASĀ’IL*
DENGAN TUMPUAN KEPADA
BAB MUAMALAT***

**Writing Methods of Syeikh Daud al-Fatani
in *Furū‘ al-Masā’il* with Special Focus on
Muamalat Chapter**

Hadenan Towpek **

ABSTRACT

*A book written in jawi, entitled *Furū‘ al-Masā’il* by Syeikh Daud al-Faṭānī, an Islamic religious work, is considered a masterpiece in the field of Islamic jurisprudence at the time of his appearance. The book certainly has the characteristics of greatness and certain privileges which stem from the robustness of the methods of writing. This statement leads to a question: What were the methods applied in writing this particular work? How the author structured his writing methods? Thus, this article attempts to scrutinise the writing methods applied in this book with special focus on muamalat chapter. This effort is a library research approach specifically that applies content analysis method to analyse the data. This article finds out that there are at least ten writing*

---

* Tulisan ini merupakan versi penambahbaikan daripada kertas kerja asal penulis dalam The 6th ISDEV International Graduate Workshop 2011 (INGRAW 2011), pada 11-12 Oktober 2011, bertempat di Universiti Sains Malaysia, Pulau Pinang.

** Pegawai Hal Ehwal Islam Bahagian Perancangan dan Penyelidikan, Jabatan Agama Islam Sarawak, hadenant@siswa.um.edu.my

methods applied by the author. The author expected the findings discussed in the book will not help readers understand, digest and master knowledge in Islamic transaction, but can also be used to develop and extended dimension to the study of other disciplines in this book and his other books.

Keywords: *Syeikh Daud al-Fatani, Furū' al-Masā'il, Fiqh Muamalat, Kitab Jawi, Kaedah Penulisan*

PENDAHULUAN

Dengan kematangan ilmu dan semangat mengembangkannya kepada umat sejagat khususnya umat Melayu, Syeikh Daud al-Fatani telah menghasilkan kitab *Furū' al-Masā'il* yang dianggap sebagai sebuah karya yang lengkap kerana meliputi aspek ibadat, muamalat, perkahwinan, jenayah dan berbagai aspek lain. Dengan itu kitab ini dianggap sebagai karya puncak dalam bidang fiqh di Nusantara pada abad ke 19M.¹

Sehubungan itu, tulisan ini menjadikan bab muamalat daripada kitab *Furū' al-Masā'il* untuk diteliti dan diperihalkan mengenai apakah kaedah penulisan yang digunakan dan bagaimanakah ia diaplikasikan. Sebelum itu, tulisan ini terlebih dahulu memperkenalkan secara ringkas mengenai biodata pengarang kitab dan latar belakang kitab.

RIWAYAT RINGKAS HIDUP SYEIKH DAUD AL-FATANI

Nama penuh beliau ialah Syeikh Wan Daud bin Syeikh Wan Abdullah bin Syeikh Wan Idris @ Tok Wan Derasid @ Syeikh Wan Senik bin Tok Wan Abu Bakr bin Tok Kaya Pandak bin Andi (Faqih) Ali Datuk Maharajalela. Beliau lebih dikenali sebagai “Tok Syeikh Daud Fatani”. Beliau juga mendapat gelaran-gelaran lain seperti “*al-Ālim al-Allāmah al-Ārif al-Rabbānī*”, “Syeikh

---

¹ Abdul Rahman Haji Abdullah, *Pemikiran Umat Islam di Nusantara: Sejarah dan Perkembangannya Hingga Abad Ke-19* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1990),138.

Daud Waliullah”, “Syeikh Daud Keramat” dan “Syeikh Daud Pengarang Kitab”².

Beliau dilahirkan di Kampung Kerisik³ berasaskan hujah yang merujuk kepada syair yang ditulis oleh Haji Muhammad Hussain bin Abdul Latif al-Fataniy, pada kitab *Hidāyat al-Muta'allim wa 'Umdat al-Mu'allim* iaitu: “*Fatani yang masyhur negeri muallifnya; kampungnya itu Keresik yang hampir sungainya.*”⁴ Dalam menentukan tahun kelahiran beliau, para penyelidik mempunyai beberapa pendapat sama ada 1133H/1720M atau 1553H/1740M atau 1183H/1769M.⁵ Namun hujah yang lebih kuat berpandukan kepada Tuan Guru Haji Abdul Hamid bin Abdul Qadir al-Sanawiy dalam bukunya *Risalah Bahasan Niat Sembahyang* telah menyimpulkan bahawa beliau telah dilahirkan pada tahun 1131H/1718M.⁶

Beliau mendapat pendidikan awal daripada keluarga sendiri iaitu daripada bapa dan datuknya, serta berkesempatan berguru dengan ulama-ulama setempat yang datang dari Timur Tengah atau Yaman. Kemudian, beliau juga dikatakan belajar di Aceh selama dua tahun sebelum beliau berangkat ke Hijaz. Beliau belajar di Mekah selama 30 tahun dan di Madinah selama 5 tahun.⁷ Beliau

---

² Wan Mohd. Shaghir Abdullah, *Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani: Ulama dan Pengarang Terulung Asia Tenggara* (Shah Alam: HIZBI, 1990a), 21-22; Wan Mohd. Shaghir, “Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani dan Karya-karyanya”, *Nadwah Ilmiah Tokoh Ulama Peringkat Kebangsaan Kali Keempat* (Kuala Lumpur: Bahagian Hal Ehwal Islam, Jabatan Perdana Menteri dengan kerjasama Akademi Islam Universiti Malaya, 1991a), 18; M.B. Hooker, *Undang-undang Islam di Asia Tenggara* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991), 73.

³ Wan Mohd. Shaghir, *Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani*, 20; Wan Mohd. Shaghir, “Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani”, 8.

⁴ Wan Mohd. Shaghir, “Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani”, 8.

⁵ Wan Mohd. Shaghir, *Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani*, 23.

⁶ Wan Mohd. Shaghir, “Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani”, 4-7; Wan Mohd. Shaghir, *Mun-yatul Mushalli Syeikh Daud al-Fathani: Pengetahuan Sembahyang Masyhur*, cet. 6 (Kuala Lumpur: Khazanah Fathaniyah, 2003), 7.

⁷ Wan Mohd. Shaghir, *Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani*, 24-25.

wafat di Ta'if pada tahun 1265H/1847M berdasarkan salah satu catatan keluarganya.⁸

KITAB *FURŪ‘ AL-MASĀ’IL*

Judul penuh kitab ini ialah *Furū‘ al-Masā’il wa Uṣūl al-Wasā’il*. Ia dihasilkan oleh Syeikh Daud al-Fatani pada tahun 1254H/1838M dan diselesaikan pada tahun 1257H/1841M.⁹ Kitab ini adalah karya besar beliau dalam bidang perundangan dan pemikiran Islam yang pernah didapati di Mekah sejak tahun 1880-an lagi.¹⁰ Dalam bahasa Inggeris, *Furū‘ al-Masā’il* diterjemahkan sebagai ‘*branches of religious issues*’.¹¹

Manuskrip bertulisan tangan kitab ini boleh didapati di Pusat Manuskrip Melayu Perpustakaan Negara Malaysia yang disenaraikan sebanyak 22 katalog.¹² Sementara dalam versi cetakan yang terawal, kitab ini mempunyai pelbagai versi cetakan, diantaranya termasuklah cetakan al-Taraq al-Majdiyyah al-‘Uthmāniyyah al-Kā’inah Makkah al-Mahmiyyah (1302H/1885M); cetakan Maṭba‘ah al-Miṣriyyah al-Mahmiyyah di Kampung Dandiriyyah Muḥammad Affandī Muṣṭafā (1307H/1889M); dan cetakan Maṭba‘ah Dār Iḥyā’ al-Kutub al-‘Arabiyyah, Mesir (1348H/1929M).¹³

⁸ Wan Mohd. Shaghir, “Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani dan Karya-karyanya”, 5.

⁹ Wan Mohd. Shaghir, *Mun-yatul Mushalli Syeikh Daud al-Fathani*, 20.

¹⁰ V. Matheson and M.B. Hooker, “Jawi Literature in Patani: The Maintenance of an Islamic Tradition”, *JMBRAS* 61, Part 1 (1988): 22.

¹¹ Mohamad @ Md. Som Sujimon dan Wan Sabri bin Wan Yusoff, “Sheikh Da’ud al-Fatani’s Contribution to Muslim Scholarship in Malaysia”, *Monograph on Selected Malay Intellectuals* (Kuala Lumpur: Research Centre IIUM, 2003), 33.

¹² Francis R. Bradley, “Sheikh Daud bin Abdullah al-Fatani’s Writing Contained in the National Library of Malaysia”, *Jurnal Filologi Melayu* 15 (2007): 121-141.

¹³ Wan Mohd. Shaghir Abdullah, “Mengkaji Gaya Bahasa Dalam Kitab Furu‘ al-Masa’il Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani”, *Jurnal Dewan Bahasa* 35, bil 1 (Januari 1991b): 58-59.

Pada masa sekarang, versi cetakan kitab yang masih diulang cetak, dijual di pasaran dan digunakan di institusi pengajian tradisional terutamanya di Semenanjung Malaysia dan Wilayah Patani Thailand,¹⁴ adalah versi cetakan Maṭba'ah Bin Ḥalābī, Patani Thailand yang menggunakan versi cetakan Maṭba'ah Dār Iḥyā' al-Kutub al-'Arabiyyah, Mesir.¹⁵

Kitab *Furū' al-Masā'il* memuatkan pelbagai tajuk. Jilid pertama mengandungi tajuk *Tawḥīd (Uṣūl al-Dīn)* (h.2-14), *Fiqh al-'Ibādat* dan *Ṭahārat* (h.15-184), *Zakat* (h.184-211), *Puasa* (h.211-222), *I'tikāf* (h.222-225), *Haji dan Umrah* (h.225-260), *Korban* (h.260-267), *Makanan* (h.267-271), dan *Pemburuan dan Sembelihan* (h.271-274). Jilid kedua mengandungi tajuk *Muamalat* (h.2-134), *Farā'id* (h.134-149), *Wasiat* (h.149-161), *Perkahwinan* (h.161-294), *Jenayah* (h.295-332), *Jihad* (h.335-345), *Perlumbaan dan Memanah* (h.345-347), *Sumpah* (h.347-356), *Kaffārah* (h.356-357), *Nazar* (h.357-360), *Qaḍā'* (h.360-370), *Persaksian dan Keterangan* (h.370-379), dan *Memerdekakan Hamba* (h.379-388).

SKOP PERBINCANGAN

Perkataan 'kaedah' didefinisikan sebagai cara atau peraturan membuat sesuatu terutamanya yang bersistem atau yang biasa.¹⁶ Dalam bahasa Inggeris, perkataan 'kaedah' merujuk kepada perkataan *method* iaitu *way or process of doing something*.¹⁷

Tulisan ini pada asasnya mengaplikasikan tiga tahap iaitu tahap *input*, diikuti tahap proses dan diakhiri dengan tahap

---

¹⁴ Hadenan bin Towpek, "Beberapa Sumbangan Syeikh Daud al-Fatani dalam Sistem Pengajian Pondok di Kelantan", *Seminar Keintelektualan Islam* (Kota Bharu: Pusat Pemikiran dan Kefahaman Islam, UiTM Cawangan Kelantan dan Jabatan Pembangunan Persekutuan Negeri Kelantan, 31 Mei-1 Jun 2010), 3 dan 8.

¹⁵ Daud bin 'Abdullah, *Furū' al-Masā'il* (Patani: Maṭba'ah Bin Ḥalābī, t.th.), 2 : 389.

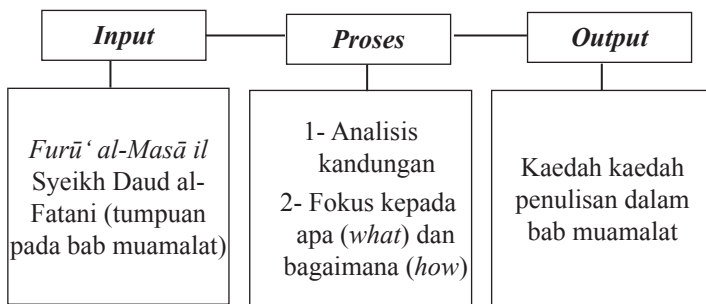
¹⁶ *Kamus Dewan*, ed. 4 (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2005), 653.

¹⁷ *Kamus Inggeris Melayu Dewan* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991), 957.

output. Sebagai permulaan, tulisan ini menjadikan kitab *Furū' al-Masā'il* karya Syeikh Daud al-Fatani sebagai *input* utama terutamanya pada bab muamalat, iaitu pada halaman 2 hingga 134, dengan menggunakan versi cetakan Maṭba'ah Bin Ḥalabī, Patani, Thailand. Kitab ini ditulis dengan tulisan jawi ejaan lama yang banyak dipengaruhi ejaan dan tatabahasa Arab. Hampir keseluruhan halaman kitab ini mempunyai 34 atau 35 baris.

Kemudian diikuti dengan tahap proses yang mana kaedah analisis kandungan (*content analysis*) diaplikasi sepenuhnya. Kaedah ini difahamkan sebagai satu penghuraian yang objektif, sistematik dan kuantitatif bagi suatu kandungan tersurat (*manifest content*) yang terdapat dalam bentuk komunikasi yang merupakan mesej yang telah dicetak, disiarkan atau digambarkan.¹⁸ Subjek analisis kandungan tulisan ini memfokuskan kepada dua pokok persoalan iaitu apa (*what*) dan bagaimana (*how*), iaitu apakah kaedah atau metode yang digunakan oleh Syeikh Daud al-Fatani dalam menulis kitab *Furū' al-Masā'il*, dan mengenal pasti bagaimanakah kaedah tersebut disusun-tadbir dalam penulisan berkenaan. Pada tahap ini pendekatan tematik dan rujukan silang dijadikan panduan. Manakala pada tahap akhir tulisan ini menghasilkan *output* dalam bentuk kaedah-kaedah penulisan yang digunakan oleh Syeikh Daud al-Fatani. Tiga tahap ini boleh ditunjukkan berdasarkan rajah 1 berikut:

Rajah 1: Rangka Penulisan Meliputi *Input*, *Proses* dan *Output*

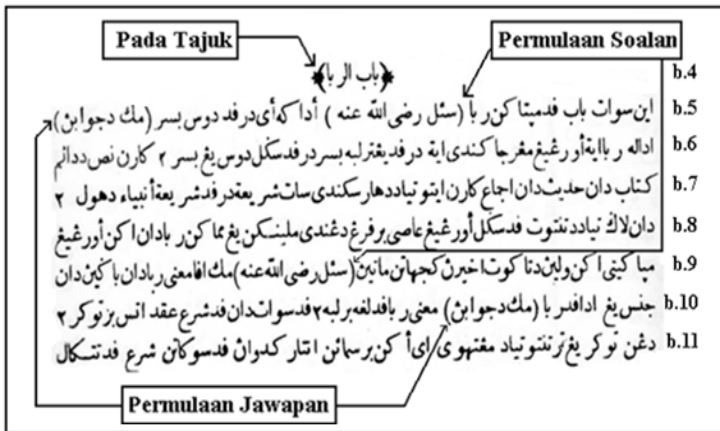
¹⁸ Sabitha Marican, *Penyelidikan Sains Sosial: Pendekatan Pragmatik* (Batu Caves, Selangor: Edusystem Sdn Bhd, 2009), ed. 2, 96-97; Alan Bryman, *Social Research Methods* (Oxford UK: Oxford University Press, 2008), ed. 3, 274-276.

DAPATAN KAJIAN

Kaedah 1: Teknik Tanpa Tanda Bacaan

Karya ini merupakan karya dalam tulisan jawi atau disebut juga sebagai skrip jawi, yang berasal daripada skrip Arab yang sampai ke Kepulauan Melayu bersama-sama dengan kedatangan agama Islam.¹⁹ Oleh kerana itu, sebagaimana kelaziman teknik pengkaryaan kitab jawi klasik yang lain, karya ini juga menggunakan teknik yang sama iaitu ditulis secara terus tanpa tanda bacaan seperti koma, noktah, tanda soal dan sebagainya. Ia hanya menggunakan tanda kurungan bagi tiga keadaan, iaitu pada tajuk, permulaan soalan dan permulaan jawapan, seperti ditunjukkan dalam rajah 2.

Rajah 2: Contoh Teknik Tanda Kurungan Pada Tajuk, Permulaan Soalan dan Jawapan

Sumber: *Furū' al-Masā'il*, t.th., 2 : 11, baris 4-11.

Sehubungan itu, penggunaan tanda bacaan yang kurang ini dianggap sebagai suatu cabaran bagi generasi baru untuk

¹⁹ Hashim Musa, *Epigrafi Melayu Sejarah Sistem Tulisan Dalam Bahasa Melayu*, ed. 2 (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2006), 63.

menelaah dan mengkaji karya tulisan jawi seumpama kitab besar ini. Menurut Abu Hasan Din al-Hafiz, berdasarkan pengalaman beliau membuat transliterasi daripada ejaan jawi lama ke tulisan rumi dengan kefahaman masa kini pada tajuk *Tawhīd (Uṣūl al-Dīn)*, *Fiqh al-'Ibādat* dan *Ṭahārat*, Zakat dan Haji, beliau mengakui bahawa kitab ini merupakan suatu cabaran yang besar bagi generasi baru. Ini kerana karya besar ini ditulis tanpa menggunakan tanda bacaan sebagaimana karya masa kini yang mempunyai tanda bacaan seperti titik noktah, tanda koma dan lain-lain. Hal ini agak menyukarkan apabila hendak memahami apakah yang hendak disampaikan oleh pengarang kitab. Dalam hal ini, beliau menyarankan agar para pembaca yang hendak menelaah kitab ini disarankan supaya merujuk juga kitab-kitab fiqh yang lain terutamanya dari sumber bahasa Arab.²⁰

Kaedah 2: Status Keaslian/Kaedah Menyusun Karangan

Terdapat segelintir penyelidik seperti Matheson & Hooker²¹ dan Fauzi Deraman²² mengklasifikasikan kitab ini sebagai karya terjemahan. Ini berkemungkinan berasaskan kepada perkataan “terjemah” yang terdapat di beberapa tempat di bahagian awal kitab ini iaitu:

“*Furū‘ al-Masā‘il* terjemah al-Syeikh Daud bin ‘Abdullah al-Fatani ‘Ālim Makkah al-Mushrifah.”²³

“Inilah juz yang pertama daripada kitab yang bernama *Furū‘ al-Masā‘il* terjemah Mawlānā al-Syeikh Daud bin ‘Abdullah ...”²⁴

---

²⁰ Abu Hasan Din al-Hafiz (Datuk), *Sesi Temubual 1* (7 Januari 2011, jam 9.30-11.00 pagi, di kediamannya, Taman Batu Muda, Kuala Lumpur).

²¹ V. Matheson and M.B. Hooker, “Jawi Literature in Patani: The Maintenance of an Islamic Tradition”, 22.

²² Fauzi Deraman, *Hadith dalam Karya Syeikh Daud al-Fatani* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2010), 48.

²³ Daud bin ‘Abdullah, *Furū‘ al-Masā‘il* (Patani: Maṭba‘ah Bin Ḥalabī, t.th), 1 : halaman kulit hadapan.

²⁴ Daud bin ‘Abdullah, *Furū‘ al-Masā‘il*, 1 : halaman pendahuluan.

“Kumulai terjemah ini dengan nama Allah Tuhan yang amat pemurah lagi amat mengasihani.”²⁵

Namun bagi penyelidik seperti W.M. Shaghir,²⁶ beliau berpendapat bahawa istilah “terjemah” pada permulaan karangan bukanlah bererti terjemahan secara langsung daripada sebuah kitab bahasa Arab kepada bahasa Melayu. Beliau menjelaskan istilah “terjemah” di sini adalah merujuk kepada istilah yang lazimnya digunakan masa kini iaitu “menyusun karangan”. Pendapat ini juga berasaskan kepada pengakuan Syeikh Daud sendiri dalam kitab ini yang menyatakan bahawa: “Aku pungut daripada dua kitab”²⁷ boleh difahami sebagai “memetik dari pelbagai kitab lalu dimuatkan dalam karyanya”. Bahkan dalam *Furū' al-Masā'il* sendiri memberi keterangan nyata dan asas yang kukuh bagi mengisytiharkan status keasliannya sebagaimana yang dapat difahami daripada petikan berikut:

“...(kemudian) daripada inilah kitab yang bernama *Furū' al-Masā'il* yang mengandungi segala perkara yang bergantung dengan hukuman fiqh yang diambil dari kata beberapa ulama dahulu-dahulu dan yang dinuqilkan daripada bermacam-macam kitab...”²⁸

Justeru, W.M. Shaghir menyimpulkan bahawa kitab *Furū' al-Masā'il* ini adalah sebuah karya Syeikh Daud yang bersumberkan daripada kitab bahasa Arab. Kesimpulan yang dirumus oleh W.M. Shaghir ini memang berasas dan munasabah. Kenyataan ini sebenarnya selari dengan pendapat yang dikemukakan oleh Mohammad Zaini bin Yahya *et al.*²⁹ yang mengkaji tentang kitab *Sullam al-Mubtadī* karya Syeikh Daud yang menggunakan perkataan “terjemah” pada akhir kitab ini dengan katanya:

---

²⁵ Daud bin ‘Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 1 : 2, baris 1.

²⁶ Wan Mohd. Shaghir Abdullah, “Mengkaji Gaya Bahasa Dalam Kitab *Furū' al-Masā'il* Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani”, 62.

²⁷ Daud bin ‘Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 1 : 3.

²⁸ *Ibid.*, 2 : 389.

²⁹ Mohammad Zaini bin Yahya *et al.*, “Penulisan Fiqh Sheikh Daud al-Fatani”, *Nadwah Ulama Nusantara I: Peranan dan Sumbangan Ulama Patani* (Patani, Thailand: Kolej Pengajian Islam, Prince of Songkla University, 19-20 Mei 2001), 16.

“...telah sempurnalah maksud *faqir ila Allah ta‘āla* Daud bin ‘Abdullah Fatani daripada menterjemahkan risalah yang bernama Sullam al-Mubtadi fi Bayan Tariq al-Muhtadi...”³⁰

Mohammad Zaini bin Yahya *et al.*³¹ mengulas bahawa perkataan “terjemah” yang diutarakan oleh Syeikh Daud bukanlah bermaksud kitab itu asalnya kitab orang lain dan kemudiannya diterjemah ke dalam bahasa Melayu tetapi sebenarnya “terjemah” itu bermaksud beliau merujuk sesuatu kitab atau beberapa kitab dan kemudiannya disusun serta diolah dengan gayanya tersendiri. Dalam hal ini, tohmahan yang mengatakan bahawa kebanyakan kitab beliau bukanlah karangan atau hasil karyanya sendiri adalah tidak benar. Oleh itu, dapatlah dirumuskan bahawa kitab *Furū‘ al-Masā’il* adalah karya asli Syeikh Daud dan dakwaan yang mengatakan kitab ini karya terjemahan beliau adalah kenyataan yang tidak tepat.

Kaedah 3: Penggunaan Pelbagai Sumber Rujukan

Kitab ini menggunakan dua sumber rujukan utama sebagaimana diakui oleh Syeikh Daud dalam pernyataan berikut:

“...pada bicara hukum *furū‘ shar‘iyyah* lagi yang banyak segala faedahnya yang *marḍiyyah* aku pungut daripada dua kitab yang besar keduanya *Fatāwā* bagi *Shams al-Millah wa al-Dīn* pegangan bagi fuqaha dan segala *muḥaqqiqīn* Shaykh yang *‘Allāmah* Muḥammad al-Ramlī dan *Kitāb Kashf al-Lithām ‘an As’ilah al-Anām* bagi Shaykh yang *‘Allāmah* lagi *Muḥaqqiq* setengah daripada orang *muta’akhhirīn* Shaykh Ḥusayn anak Muḥammad al-Maḥallī.”³²

Berdasarkan pernyataan di atas, sumber rujukan yang beliau gunakan ialah kitab *Fatāwā* karangan Shaykh Muḥammad bin Aḥmad bin Ḥamzah, *Shams al-Dīn al-Ramlī*, dikenali sebagai

³⁰ Daud bin ‘Abdullah, *Sullam al-Mubtadī* (Patani: Maṭba‘ah Bin Ḥalabī, t.th.), 46.

³¹ Mohammad Zaini bin Yahya *et al.*, “Penulisan Fiqh Sheikh Daud al-Fatani”, 16.

³² Daud bin ‘Abdullah, *Furū‘ al-Masā’il*, 1 : 3.

al-Shāfi'ī al-Ṣaghīr (919-1004H/1513-1596M). Kitab *Fatāwā* ini adalah koleksi fatwa yang diperolehi daripada bapanya iaitu Shaykh al-Imām wa al-Ḥibr al-Himām Khātimah al-Muta'akhhirīn Aḥmad, Shihāb al-Dīn al-Ramlī al-Anṣārī al-Shāfi'ī (m.971H). Kitab *Fatāwā* ini ditulis secara tertib susunan perbincangan bab-bab fiqh bermula dengan bab ibadat, muamalat, perkahwinan, jenayah, perbincangan mengenai tafsir ayat al-Quran dan hadis, atau perbincangan mengenai kata-kata ulama, atau perbincangan daripada ilmu *uṣūl al-fiqh*, ilmu *al-kalām*, ilmu nahw dan ilmu-ilmu lain.³³

Sumber rujukan beliau yang kedua ialah kitab *Kashf al-Lithām 'an As'ilah al-Anām* oleh Ḥusayn bin Aḥmad al-Mahallī. Kitab ini ditulis bersumberkan daripada beberapa kitab fiqh Syafii yang muktabar seperti *Tuḥfat al-Muhtāj Sharḥ al-Minhāj* oleh Ibn Ḥajar al-Haytamī, *Nihāyat al-Muhtāj ilā Sharḥ al-Minhāj* oleh Shams al-Dīn al-Ramlī, *Sharḥ Minhāj* oleh Maḥallī dan kitab-kitab yang lain.³⁴

Selain itu, penelitian khusus kepada bab muamalat dalam kitab *Furū' al-Masā'il* mendapati bahawa Syeikh Daud juga merakamkan beberapa pendapat ulama mazhab Syafii yang tersohor sama ada memetik nama atau kitab karya mereka. Nama ulama mazhab Syafii yang paling kerap dinyatakan ialah Shaykh al-Ramlī (16 kali), Shaykh 'Alī Shubrāmalsī (11 kali) dan al-Imām al-Nawawī (4 kali). Manakala ulama yang disebut pada tiga tempat ialah Shaykh Mudāmaghī, Shaykh Ibn Qāsim, Shaykh al-Islām Zakariyyā al-Anṣārī dan Shaykh Ibn Ḥajar; kemudian diikuti nama ulama yang disebut pada dua tempat ialah al-Imām al-Ghazzālī dan Shaykh Ziyādī. Seterusnya nama atau sumber kitab yang turut disebut satu kali ialah Shaykh al-Subkī bersama Shaykh al-Ḥalābī, *kitāb Furū' al-Maḥallī*, Ibn Shuhbah, *kitāb Ḥāshiyah Bujayrimī*, al-Imām al-Rāfi'ī, Shaykh al-Mutawallī, Shaykh Azra'ī, al-Imām al-Baghawī, al-Imām al-Zarkashī dan Ḥasan al-Baṣrī. Selain itu, dalam *Furū' al-Masā'il* juga Syeikh Daud turut memetik beberapa

³³ Shams al-Dīn Muḥammad bin Aḥmad bin Hamzah al-Ramlī, *Fatāwā al-Ramlī fī Furū' al-Fiqh al-Shāfi'ī* (Bayrūt-Lubnan: Dār al-Kutub al-'Ilmiyyah, 2004), 3-5.

³⁴ Zayn al-'Abidin bin Muḥammad al-Fatani (terj.), *Kashf al-Lithām 'an As'ilah al-Anām* (Patani, Thailand: Maṭba'ah Bin Ḥalabī, t.th), 2: 481.

pandangan imam-imam mazhab yang lain seperti al-Imām Mālik dan Aḥmad, dan mazhab Abū Ḥanīfah.

Kaedah 4: Sistematika Tajuk dalam Bab Muamalat

Syeikh Daud menyusun sistematika tajuk-tajuk dalam bab muamalat yang terdapat dalam kitab *Furū' al-Masā'il* ini adalah mengikut susunan tajuk-tajuk utama dalam bab muamalat dalam mazhab Syafii. Sejumlah 28 tajuk yang disenaraikan dalam jadual 1, yang dimulai dengan tajuk *Kitāb al-Bay'* tanpa muqaddimah dan diakhiri dengan tajuk *Kitāb al-Wadī'ah* yang disertakan dengan kata-kata penutup di tiga baris terakhir iaitu:

“...(*Wa al-Ḥamd li Allah Rabb al-‘Ālamīn*) maka dengan dia sempurnalah *rubu' bay'* dan mengiringi *rubu'* yang ketiga daripada *Kitāb Farā'id ḥāmidan wa muṣalliyān ‘alā sayyid al-mursalīn wa ‘alā ālihi wa ṣaḥbihi ajma’in Āmīn Āmīn yā Rabb al-‘Ālamīn.*”³⁵

Susunan penulisan bab-bab muamalat dalam *Furū' al-Masā'il* ini adalah terpengaruh dengan susunan fuqaha Syafii yang terdahulu terutamanya al-Nawawī dalam *Minhāj al-Ṭālibīn*, dan kitab-kitab fiqh Syafii yang lain seperti kitab *al-Mizān al-Kubrā* oleh ‘Abd al-Wahhāb al-Sha‘rānī (m. 973H), kitab *al-Muhadhdhab fī Fiqh al-Imām al-Shāfi’ī* oleh al-Shīrāzī (m. 476/1083) dan kitab *al-Wajīz fī Madhhab al-Imām al-Shāfi’ī* oleh al-Ghazzālī (m.505/1111).³⁶ Perkara ini ditunjukkan dalam jadual 2.

³⁵ Daud bin ‘Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 134, baris 4-6.

³⁶ Joni Tamkin Borhan, “Sumbangan Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani Dalam Fiqh al-Mu‘amalah: Tumpuan Kepada Furu' al-Masa'il”, *Nadwah Ulama Nusantara I: Peranan dan Sumbangan Ulama Patani* (Patani, Thailand: Kolej Pengajian Islam, Prince of Songkla University, 19-20 Mei 2001), 11-12; Hadenan Towpek dan Joni Tamkin Borhan, “Pemikiran Ekonomi Syeikh Daud al-Fatani Menerusi Kitabnya *Furū' al-Masā'il*: Tumpuan Kepada Elemen *Fiqhiconomic*”, dalam *Jurnal Fiqh* 9 (Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Islam, 2012): 127.

Jadual 1: Senarai 28 Tajuk Akad Muamalat dalam *Furū' al-Masā'il*, Jilid
 2 (Versi Cetakan *Maṭba'ah Bin Ḥalabī*)

Senarai Tajuk	Halaman	Senarai Tajuk	Halaman
1. <i>Al-Bay'</i>	2-11, 14-19, 27-29, 31-35	15. <i>Al-Sharikah</i>	76-79
2. <i>Al-Ribā</i>	11-14	16. <i>Al-Wakālah</i>	79-86
3. <i>Al-Khiyār</i>	19-27	17. <i>Al-'Āriyyah</i>	93-97
4. <i>Al-Tawliyyah, al-Ishrāk wa al- Murābahah</i>	30-31	18. <i>Al-Ghaṣb</i>	98-104
5. <i>Al-Ikhtilāf fī Kayfiyyāt al-'Aqd</i>	35-37	19. <i>Al-Shuf'ah</i>	104- 107
6. <i>Jual Beli Hamba</i>	37-39	20. <i>Al-Qirāḍ</i>	107- 110
7. <i>Bay' al-Salam</i>	39-43	21. <i>Al-Musāqah</i>	110- 113
8. <i>Al-Qarḍ wa al- Salaf</i>	43-47	22. <i>Al-Ijārah</i>	113- 118
9. <i>Al-Rahn</i>	47-58	23. <i>Iḥyā' al-Mawāt</i>	118- 121
10. <i>Al-Taftīs</i>	58-62	24. <i>Al-Waqf</i>	121- 124
11. <i>Al-Ḥajr</i>	63-67	25. <i>Al-Hibah</i>	124- 126
12. <i>Al-Ṣulḥ</i>	67-71	26. <i>Al-Luqaṭah</i>	126- 128
13. <i>Al-Ḥiwalah</i>	71-73	27. <i>Al-Ju'ālah</i>	129- 131
14. <i>Al-Ḍamān</i>	73-76	28. <i>Al-Wadī'ah</i>	131- 134

Sumber: Joni Tamkin Borhan (2001:8)

Jadual 2: Perbandingan Susunan Penulisan Bab Muamalat dalam Kitab *Furū' al-Masā'il*, *Minhāj*, *al-Mizān*, *al-Wajīz* dan *al-Muhadhdhab*

<i>Furū' al-Masā'il</i>	<i>Minhāj</i> ¹	<i>al-Mizān</i> ²	<i>al-Wajīz</i> ³	<i>al-Muhadhdhab</i> ⁴
1. <i>Al-Bay'</i>	1	1	1	1
2. <i>Al-Ribā</i>	2	2	2	2
3. <i>Al-Khiyār</i>	3	X	X	X
4. <i>Al-Tawliyyah, al-Ishrāk wa al-Murābahah</i>	4	3 <i>al-Murābahah</i>	X	3
5. <i>Ikhtilāf al-Mutabāyi 'ayn</i>	5	4	4	4
6. Transaksi Hamba	6	X	3	X
7. <i>Bay' al-Salam wa al-Qarḍ</i>	7	5	5	5
8. <i>Al-Rahn</i>	8	6	6	6
9. <i>Al-Taflīs</i>	9	7	7	X
10. <i>Al-Ḥajr</i>	10	7	8	7
11. <i>Al-Ṣulḥ</i>	11	8	9	8
12. <i>Al-Ḥiwālah</i>	12	9	10	9
13. <i>Al-Ḍamān</i>	13	10	11	10
14. <i>Al-Sharikah</i>	14	11	12	11
15. <i>Al-Wakālah</i>	15	12	13	12
16. <i>Al-'Āriyyah</i>	16	14	14	14

Kaedah Penulisan Syeikh Daud al-Fatani Dalam *Furū' al-Masā'il*
Dengan Tumpuan Kepada Bab Muamalat

17. <i>Al-Ghaṣb</i>	17	15	15	15
18. <i>Al-Shuf'ah</i>	18	16	16	16
19. <i>Al-Qirāḍ</i>	19	17	17	17
20. <i>Al-Musāqāh</i>	20	18	18	18
21. <i>Al-Ijārah</i>	21	19	19	19
22. <i>Iḥyā' al-Mawāt</i>	22	20	21	21
23. <i>Al-Waqf</i>	23	21	22	23
24. <i>Al-Hibah</i>	24	22	23	24
25. <i>Al-Luqāṭah</i>	25	23	24	22
26. <i>Al-Ju'ālah</i>	26	24	20	20
27. <i>Al-Wadī'ah</i>	27	13	25	13
<p>Nota:</p> <p>¹ al-Nawawī, Abū Zakariyyā Yahyā bin Sharaf, <i>Minhāj al-Ṭālibīn</i>, Bayrūt, t. th. (terj. ke bahasa Inggeris daripada bahasa Perancis oleh E.C. Howard, <i>Minhaj et-Talibin</i>, Lahore: Law Pub. Co., 1977).</p> <p>² al-Sha'ranī, 'Abd al-Wahhāb bin Aḥmad bin 'Alī al-Anṣārī, <i>al-Mizān al-Kubrā</i>, jld. 2 (Bayrūt: Dār al-Fikr, t.th).</p> <p>³ al-Ghazālī, Abū Ḥāmid Muḥammad bin Aḥmad, <i>Kitāb al-Wajīz fī Madhhab al-Imām al-Shāfi'ī</i>, jld. 1 (Bayrūt: Dār al-Ma'ārif, 1979).</p> <p>⁴ al-Shīrāzī, Ibrāhīm bin 'Alī, <i>al-Muhadhdhab fī Fiqh al-Imām al-Shāfi'ī</i>, jld. 1 (Bayrūt: Dār al-Fikr, 1994).</p>				

Sumber: Joni Tamkin Borhan (2001:11)

Kaedah 5: Sistematika Pembahagian Tajuk Perbincangan

Syeikh Daud mengaplikasikan beberapa kaedah pembahagian tajuk utama, sub tajuk dan tajuk yang lebih kecil dengan istilah-istilah yang tertentu. Umpamanya, *kitāb* dari segi bahasa merujuk kepada berhimpun dan kampung; manakala dari segi istilah

merujuk kepada nama bagi perhimpunan yang tertentu daripada ilmu yang mengandungi beberapa *bāb* pada ghalibnya. *Bāb* pula ditakrifkan dari segi bahasa sebagai nama bagi lapang yang dapat berhubung dari dalam ke luar dan dari luar ke dalam; manakala dari segi istilah merujuk kepada nama bagi perhimpunan daripada ilmu yang mengandungi beberapa *faṣl* pada ghalibnya. Bagi *faṣl* pula diertikan dari segi bahasa sebagai nama perselangan antara dua; manakala pada istilah merujuk kepada nama bagi perhimpunan daripada ilmu yang mengandungi beberapa *mas'alah* pada ghalibnya.

Seterusnya *mas'alah* pula ditakrifkan dari segi bahasa sebagai semata-mata meminta; manakala pada istilah pula merujuk kepada nama bagi yang dituntut khabar yang ada *burhān* (dalil) atasnya pada ilmu, iaitu disandarkan *musannid* kepada *musannad ilayh* atau *mubtada'* pada *khavar*. Istilah *far'un* pula difahamkan pada bahasa sebagai suatu cawang yang berdiri atas yang lainnya iaitu bahagian daripada yang lebih besar; manakala pada istilahnya ia merujuk kepada nama bagi perhimpunan yang tertentu daripada ilmu yang mengandungi beberapa *masā'il*.³⁷

Walaupun penjelasan mengenai istilah-istilah penulisan oleh W.M. Shaghir di atas dengan merujuk kepada kitab *Bughyat al-Ṭullāb*, namun istilah-istilah tersebut juga dapat diaplikasikan dalam kitab-kitab Syeikh Daud yang lain termasuklah penulisan bab muamalat dalam kitab *Furū' al-Masā'il* yang menggunakan sebanyak 17 *kitāb*, 14 *bāb* dan 9 *faṣl* seperti ditunjukkan dalam jadual 3; sementara istilah *far'un* dan *mas'alah* tidak diaplikasikan dalam bahagian ini.

Jadual 3: Taburan Pembahagian Tajuk dalam Bab Muamalat dalam Kitab *Furū' al-Masā'il* di bawah Klasifikasi *Kitāb*, *Bāb* dan *Faṣl*

Tajuk-tajuk	<i>Kitāb</i>	<i>Bāb</i>	<i>Faṣl</i>
1. <i>Al-Bay'</i>	1	3	3
2. <i>Al-Ribā</i>	-	1	-

³⁷ Wan Mohd. Shaghir Abdullah, "Tiga Zaman Pembentukan Istilah Ilmu Keislaman di Asia Tenggara", *Persidangan Perancangan Peristilahan Antarabangsa* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 20-22 November 1990b), 17-18.

Kaedah Penulisan Syeikh Daud al-Fatani Dalam *Furū' al-Masā'il*
Dengan Tumpuan Kepada Bab Muamalat

3. <i>Al-Khiyār</i>	-	1	2
4. <i>Bāb al-Tawliyyah, al-Ishrāk wa al-Murābahah</i>	-	1	-
5. <i>Al-Ikhtilāf fī Kayfiyyat al-'Aqd</i>	-	1	-
6. <i>Jual Beli Hamba</i>	-	1	-
7. <i>Bay' al-Salam</i>	1	-	-
8. <i>Al-Qarḍ wa al-Salaf</i>	-	1	-
9. <i>Al-Rahn</i>	1	-	1
10. <i>Al-Taflīs</i>	1	-	-
11. <i>Al-Ḥajr</i>	-	1	-
12. <i>Al-Ṣulḥ</i>	-	1	1
13. <i>Al-Ḥiwālah</i>	-	1	-
14. <i>Al-Ḍamān</i>	-	1	-
15. <i>Al-Sharikah</i>	1	-	-
16. <i>Al-Wakālah</i>	1	-	-
17. <i>Al-Āriyyah</i>	1	-	-
18. <i>Al-Ghasb</i>	1	-	-
19. <i>Al-Shuf'ah</i>	1	-	-
20. <i>Al-Qirāḍ</i>	1	-	-
21. <i>Al-Musāqāh</i>	-	1	-
22. <i>Al-Ijārah</i>	1	-	-
23. <i>Iḥyā' al-Mawāt</i>	1	-	-
24. <i>Al-Waqf</i>	1	-	2
25. <i>Al-Hibah</i>	1	-	-
26. <i>Al-Luqatah</i>	1	-	-
27. <i>Al-Ju'alah</i>	1	-	-
28. <i>Al-Wadī'ah</i>	1	-	-
Jumlah	17	14	9
	40		

Sumber: Hadenan Towpek & Joni Tamkin Borhan (2010:7)

Kaedah 6: Reka-bentuk Penulisan

Ditinjau dari segi struktur reka-bentuknya, kitab *Furū' al-Masā'il* karya Syeikh Daud ini adalah kitab fiqh yang membincangkan perkara-perkara *furū'* atau cabang-cabang *fiqhiyyah* yang direka dengan model kitab fatwa iaitu mempunyai soalan dan jawapan dengan kupasan yang terperinci dan sempurna serta merangkumi semua bab.

Menurut kajian Abdul Kadir bin Haji Muhammad³⁸ dan Azyumardi Azra,³⁹ sebelum kemunculan kitab *Furū' al-Masā'il* dengan model kitab fatwa ini, terdapat sebuah kitab fiqh dengan model yang serupa yang berjudul *Mir'ah al-Ṭullāb* karangan Shaykh 'Abd al-Ra'ūf bin 'Alī al-Fanṣūrī sudah digunakan oleh penuntut-penuntut ilmu keislaman dan menjadi rujukan para mufti di dunia Melayu. Namun kitab *Mir'ah al-Ṭullāb* ini tidak lengkap dan tidak beredar lagi di pasaran, menyebabkan kitab ini tidak berpengaruh di seluruh Asia Tenggara.

Sebaliknya kitab *Furū' al-Masā'il* mendapat tempat dan berpengaruh di kalangan qadhi dan mufti di dunia Melayu sebagai rujukan dalam masalah *furū'*-*furū'* *fiqhiyyah* mazhab Syafii, selain daripada kitab ini juga masih berada di pasaran dan berterusan diulang-cetak sehingga sekarang. Sebagai sebuah kitab model fatwa, Syeikh Daud mereka-bentuk *Furū' al-Masā'il* dalam bahagian muamalat telah memuatkan sekurang-kurangnya 724 set soalan-jawapan iaitu 393 set dalam *kitāb*, 224 set dalam *bāb* dan 107 set dalam *faṣl*. Perkara ini ditunjukkan dalam jadual 4.

---

³⁸ Abdul Kadir bin Haji Muhammad, *Sejarah Penulisan Hukum Islam di Malaysia* (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1996), 32-33.

³⁹ Azyumardi Azra, *Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII: Melacak Akar-akar Pembaharuan Pemikiran Islam di Indonesia*, cet. 2 (Bandung, Indonesia: Penerbit Mizan, 1995), 201.

Jadual 4: Taburan Set Soalan-Jawapan dalam Bab Muamalat dalam Kitab *Furū' al-Masā'il* di bawah Klasifikasi *Kitāb*, *Bāb* dan *Faṣl*

Tajuk-tajuk	<i>Kitāb</i>	<i>Bāb</i>	<i>Faṣl</i>
1- <i>Al-Bay'</i>	1 [52 set]	3 [67 set]	3 [26 set]
2- <i>Al-Ribā'</i>	-	1 [19 set]	-
3- <i>Al-Khiyār</i>	-	1 [12 set]	2 [42 set]
4- <i>Al-Tawliyyah, al-Ischrāk wa al-Murābahah</i>	-	1 [11 set]	-
5- <i>Al-Ikhtilāf fī Kayfiyyāt al-'Aqd</i>	-	1 [9 set]	-
6- <i>Jual Beli Hamba</i>	-	1 [15 set]	-
7- <i>Bay' al-Salam</i>	1 [40 set]	-	-
8- <i>Al-Qarḍ wa al-Salaf</i>	-	1 [27 set]	-
9- <i>Al-Rahn</i>	1 [73 set]	-	1 [11 set]
10- <i>Al-Taflīs</i>	1 [32 set]	-	-
11- <i>Al-Hajr</i>	-	1 [21 set]	-
12- <i>Al-Ṣulḥ</i>	-	1 [12 set]	1 [19 set]
13- <i>Al-Ḥiwālah</i>	-	1 [7 set]	-
14- <i>Al-Ḍamān</i>	-	1 [14 set]	-
15- <i>Al-Sharikah</i>	1 [16 set]	-	-
16- <i>Al-Wakālah</i>	1 [34 set]	-	-
17- <i>Al-'Āriyyah</i>	1 [18 set]	-	-
18- <i>Al-Ghasb</i>	1 [26 set]	-	-
19- <i>Al-Shuf'ah</i>	1 [12 set]	-	-
20- <i>Al-Qirāḍ</i>	1 [10 set]	-	-
21- <i>Al-Musāqāh</i>	-	1 [10 set]	-
22- <i>Al-Ijārah</i>	1 [21 set]	-	-
23- <i>Ihyā' al-Mawāt</i>	1 [14 set]	-	-
24- <i>Al-Waqf</i>	1 [6 set]	-	2 [9 set]
25- <i>Al-Hibah</i>	1 [11 set]	-	-
26- <i>Al-Luqāṭah</i>	1 [5 set]	-	-

27- <i>Al-Ju'ālah</i>	1 [6 set]	-	-
28- <i>Al-Wadī'ah</i>	1 [17 set]	-	-
Jumlah	17 [393 set]	14 [224 set]	9 [107 set]
	40 [724 set]		

Sumber: Hadenan Towpek & Joni Tamkin Borhan (2010:8)

Kaedah 7: Penggunaan Rumuz dan Istilah Khas

Metode penulisan yang turut digunakan dalam penulisan kitab *Furū' al-Masā'il* ini dengan tumpuan kepada bab muamalat ialah terdapat penggunaan rumuz dan istilah khas sebagaimana kelaziman dalam penulisan bidang fiqh. Umpamanya penggunaan rumuz (◌ ۱) iaitu huruf *alif* dan huruf *ha'*, sebagai simbol kepada perkataan *intahā* (إنتهى) yang lazimnya diletakkan di akhir perbincangan. Rumuz ini bermaksud sebagai suatu ibarat bahawa pengarang telah meringkaskan pandangan seseorang ulama dan dicatatkan dalam sesuatu perbincangan tersebut tanpa menukilkan keseluruhan pandangannya.⁴⁰

Dalam korpus kajian ini, terdapat empat tempat yang dikenalpasti menggunakan rumuz (◌ ۱) bagi menunjukkan bahawa pengarang merujuk dan memetik sumber daripada pendapat ulama iaitu dua tempat⁴¹ merujuk kepada *Furū' Maḥallī*, dan dua tempat lagi⁴² merujuk kepada Shaykh 'Alī Shubrāmsī. Selain itu, terdapat satu tempat yang tidak menggunakan rumuz (◌ ۱) tetapi ditulis penuh perkataan *intahā* (إنتهى) bagi merujuk pendapat Shaykh al-Ramlī.⁴³

Selain penggunaan rumuz, Syeikh Daud juga menggunakan istilah khas bagi menunjukkan kepada sesuatu perkara yang tertentu. Dalam korpus kajian ini, istilah khas yang digunakan ialah istilah *shaykhān* atau *shaykhayn* (dua Shaykh) yang terdapat

⁴⁰ Nu'mān Jaghīm, *Madkhal ilā al-Madhhab al-Shāfi'ī: Rijāluhu wa Kutubuhu wa Muṣṭalahātu* (Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, 2007), 144.

⁴¹ Daud bin 'Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 4, baris 17; 18, baris 29.

⁴² *Ibid.*, 2 : 37, baris 8; 71, baris 27.

⁴³ *Ibid.*, 2 : 57, baris 21-22.

di satu tempat.⁴⁴ Dua Shaykh yang dimaksudkan di sini boleh jadi dua Shaykh yang diistilahkan dalam *muṣṭalahāt fiqhiyyah* ulama Syafii iaitu Shaykh al-Rāfi'ī dan Shaykh al-Nawawī.⁴⁵

Selain itu, terdapat penggunaan khas bagi istilah *shaykhayn* yang dinyatakan dalam korpus ini yang merujuk khusus kepada Shaykh al-Ramlī dan Shaykh Ibn Hajar. Ini jelas dinyatakan secara jelas dalam petikan berikut:

“(Maka dijawabnya) maka hendaklah disukukan pada *naqd* yang dirampasnya atau kadar gandumnya pada suatu tempat yang lain diniatkan ini hak yang ia rampas itu maka halallah baginya ia memerintahkan yang lainnya yang haknya kata Syaykhayn Ramlī dan Ibn Hajar...”⁴⁶

Istilah khas lain yang turut digunakan ialah istilah *muta'akhhirīn* yang dikesan terdapat di dua tempat.⁴⁷ Istilah ini dimengertikan oleh dua Shaykh (*Shaykhayn*) iaitu Shaykh al-Nawawī dan Shaykh al-Rāfi'ī bagi merujuk kepada ulama yang muncul selepas abad ke 4 H;⁴⁸ atau golongan yang datang selepas dua Shaykh iaitu Shaykh al-Nawawī dan Shaykh al-Rāfi'ī.⁴⁹

Kaedah 8: Teknik Penyampaian Tajuk Perbincangan

Berdasarkan 28 tajuk akad muamalat dalam kitab *Furū' al-Masā'il* yang mengandungi 40 klasifikasi tajuk yang terdiri daripada 17 *kitāb*, 14 *bāb* dan 9 *faṣl* ini semuanya menggunakan dua teknik penyampaian tajuk perbincangan secara berturutan.

Teknik pertama iaitu teknik penamaan tajuk merupakan suatu kaedah yang digunakan oleh pengarang untuk menamakan

⁴⁴ Daud bin 'Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 17, baris 18.

⁴⁵ Nu'mān Jaghīm, *Madkhal ilā al-Madhhab al-Shāfi'ī*, 133; Zulkifli Mohamad al-Bakri, *Istilah-istilah Fiqah dan Usul: Empat Mazhab* (Kuala Lumpur: Jabatan Kemajuan Islam Malaysia, 2010), 300.

⁴⁶ Daud bin 'Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 78, baris 3-5.

⁴⁷ *Ibid.*, 2 : 15, baris 11; 58, baris 1.

⁴⁸ Nu'mān Jaghīm, *Madkhal ilā al-Madhhab al-Shāfi'ī*, 135; Zulkifli Mohamad al-Bakri, *Istilah-istilah Fiqah dan Usul*, 305.

⁴⁹ *Ibid.*, 305.

satu-satu tajuk perbincangan. Dalam korpus ini, pengarang menggunakan istilah bahasa Arab dalam menamakan kesemua 40 klasifikasi tajuk. Antara contohnya ialah *Kitāb al-Bay'*, *Kitāb al-Salam*, *Bāb al-Ribā*, *Bāb al-Khiyār*, *Faṣl fī Tafrīq al-Ṣafaqah*, *Faṣl fī Khiyār al-Sharṭ* dan lain-lain.

Teknik kedua iaitu teknik pengenalan tajuk merupakan suatu kaedah yang digunakan oleh pengarang untuk memperkenalkan satu-satu tajuk yang telah diberi nama. Dalam korpus ini, pengarang menggunakan tiga pendekatan dalam menulis pengenalan tajuk iaitu: (i) mengekalkan penggunaan istilah Arab tanpa menukar atau menterjemah ke bahasa Melayu, yang terdapat pada 21 klasifikasi tajuk iaitu 11 *kitāb*, 6 *bāb* dan 4 *faṣl*; (ii) menukarkan atau menterjemahkan istilah yang ada dalam tajuk ke bahasa Melayu, yang terdapat pada 12 klasifikasi tajuk iaitu 5 *kitāb*, 3 *bāb* dan 4 *faṣl*; dan (iii) gabungan daripada pendekatan (i) dan (ii) iaitu mengekalkan istilah asal kemudian diterjemahkan atau dihuraikan ke bahasa Melayu, yang terdapat pada 7 klasifikasi tajuk iaitu 1 *kitāb*, 5 *bāb* dan 1 *faṣl*. Maklumat mengenai ketiga pendekatan daripada teknik kedua ini ditunjukkan dalam jadual 5.

Jadual 5: Taburan Kedudukan Teknik Pengenalan Tajuk Bagi Klasifikasi *Kitāb*, *Bāb* dan *Faṣl*

Klasifikasi Tajuk	(A) Tukar/ Terjemah	(B) Kekal		(A) + (B) Tukar/ Terjemah + Kekal	Jumlah
	1. <i>Kitāb</i>	h.2(b.2) h.58(b.5) h.76(b.15) h.98(b.2) h.118(b.32)	h.39(b.9) h.47(b.3) h.79(b.29) h.93(b.15-16) h.104(b.8) h.113(b.4)	h.121(b.28) h.124(b.26) h.126(b.34) h.129(b.28) h.131(b.6)	
	Jumlah = 5	Jumlah = 11		Jumlah = 1	17

2. <i>Bāb</i>	h.14(b.4) h.37(b.14) h.110(b.32)	h.11(b.5) h.19(b.27) h.30(b.2)	h.43(b.26) h.71(b.9) h.73(b.9)	h.27(b.5) h.31(b.27) h.35(b.28) h.63(b.2-3) h.67(b.4)	14
	Jumlah = 3	Jumlah = 6		Jumlah = 5	
3. <i>Faṣl</i>	h.21(b.4) h.21(b.26) h.33(b.34-35) h.68(b.26)	h.18(b.30) h.56(b.19-20) h.123(b.12) h.123(b.33)		h.17(b.22-24)	9
	Jumlah = 4	Jumlah = 4		Jumlah = 1	
Jumlah	Jumlah = 12	Jumlah = 21		Jumlah = 7	40

Nota: h. = halaman, b. = baris

Kaedah 9: Teknik Pengolahan Soalan-Jawapan Dari Sudut Kuantiti

Ditinjau dari segi pembentukan soalan dalam bahagian muamalat daripada kitab *Furū' al-Masā'il* ini, secara umumnya ia dibina secara bebas iaitu tanpa menghadkan panjang-pendeknya atau kadar kompleksiti-ringkasnya sesuatu soalan. Namun, hampir keseluruhannya adalah terdiri daripada soalan yang pendek dan ringkas iaitu dalam lingkungan satu baris hingga tiga baris. Hanya terdapat beberapa soalan yang paling ringkas iaitu mengandungi tiga atau empat patah perkataan seperti contoh-contoh berikut:

“... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) apa erti *tawliyah* (maka dijawabnya)...”⁵⁰

“... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) apa erti makna *salam* (maka dijawabnya)...”⁵¹

⁵⁰ Daud bin 'Abdullāh, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 30, baris 2-3.

⁵¹ *Ibid.*, 2 : 39, baris 9.

“... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) apa syarat sah *ḍamān* (maka dijawabnya)...”⁵²

Penelitian yang lebih lanjut mendapati juga terdapat beberapa soalan yang diolah dengan panjang yang menampakkan perincian soalnya ataupun menampakkan kompleksitinya soalan tersebut. Setakat yang ditemui, soalan yang paling panjang mengandungi 10 baris,⁵³ diikuti 6 baris di empat tempat.⁵⁴

Sementara dalam pembentukan jawapan pula, kebanyakan jawapan adalah lebih panjang daripada soalan. Kebanyakan soalan dalam korpus ini adalah dalam lingkungan empat hingga sepuluh baris. Namun didapati juga jawapan yang paling pendek dan ringkas yang mengandungi dua perkataan.⁵⁵ Sementara jawapan yang paling panjang yang mengandungi 21 baris boleh didapati di dua tempat iaitu di bawah tajuk *Kitāb al-Wakālah*⁵⁶ dan *Kitāb Ihyā' al-Mawāt*.⁵⁷ Selain itu, terdapat juga jawapan-jawapan yang lain yang termasuk dalam kategori jawapan panjang iaitu jawapan yang mengandungi 16 baris di bawah tajuk *Bāb al-Ḥajr*⁵⁸ dan 15 baris di bawah tajuk *Kitāb al-Wakālah*.⁵⁹

Kaedah 10: Teknik Pengolahan Soalan-Jawapan Dari Sudut Kandungan

Dengan meneliti kandungan sebanyak 724 set soalan-jawapan daripada 40 klasifikasi *kitāb*, *bāb* dan *faṣl* dalam korpus ini, didapati bahawa antara teknik pengolahan soalan-jawapan dari sudut kandungannya adalah mengaplikasikan teknik pentakrifan iaitu huraian yang ringkas dan tepat tentang sesuatu seperti makna perkataan dan lain-lain,⁶⁰ atau dikenali juga sebagai

⁵² *Ibid.*, 2 : 73, baris 11.

⁵³ *Ibid.*, 2 : 22, baris 11-20.

⁵⁴ *Ibid.*, 2 : 3-4, baris 33-34 dan baris 1-4; 4-5, baris 31-34 dan baris 1-2; 10, baris 9-14; 10, baris 29-34.

⁵⁵ *Ibid.*, 2 : 19, baris 13.

⁵⁶ *Ibid.*, 2 : 84, baris 9-29.

⁵⁷ *Ibid.*, 2 : 119, baris 1-21.

⁵⁸ *Ibid.*, 2 : 63, baris 3-18.

⁵⁹ *Ibid.*, 2 : 83, baris 13-27.

⁶⁰ *Kamus Dewan*, 1577.

teknik pendefinisian iaitu kenyataan yang ringkas dan padat bagi menjelaskan konsep atau makna sesuatu sesuatu kata, frasa dan lain-lain.⁶¹ Dalam korpus ini, Syeikh Daud telah mengaplikasikan teknik pentakrifan secara langsung boleh dilihat dalam contoh-contoh pentakrifan istilah *bay'*, *ījāb* dan *qabūl*, dan *ribā* seperti berikut:

“ ... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) apa makna *bay'* yang dikehendak di sini (maka dijawabnya) adalah makna *bay'* pada *lughah muqābalah* suatu dengan suatu dan pada syarak bertukar-tukaran [h]arta atas wajah yang tertentu...”⁶²

“ ... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) apa *ījāb* dan *qabūl* itu pada jual beli di sini (maka dijawabnya) maka *ījāb* perkataan yang menunjukkan atas memilik suatu bagi seorang dengan suatu tanda menunjukkan yang nyata [,] ada kalanya dengan lafaz yang *ṣarīḥ* tiada berkehendak lagi kepada niat [,] keduanya *kināyah* yang berkehendak kepada niat yang disertakan dengan lafaznya ...”⁶³

“ ... (*su'ila raḍiy Allāh 'anh*) maka apa makna *ribā* ... (maka dijawabnya) maka *ribā* pada *lughah* berlebi-lebih pada suatu dan pada syarak akad atas bertukar-tukar dengan tukar yang tertentu tiada mengetahui ia akan bersamaan antara keduanya pada sukatan syarak pada tatkala akadnya...”⁶⁴

Selain itu, teknik pentakrifan juga digunakan oleh pengarang di 17 istilah berikut: *bay' 'asb al-fahl*,⁶⁵ *bay' ḥabl al-ḥublah*,⁶⁶

⁶¹ *Ibid.*, 326.

⁶² Daud bin 'Abdullah, *Furū' al-Masā'il*, 2 : 3, baris 5-6.

⁶³ *Ibid.*, 2 : 3, baris 10-13.

⁶⁴ *Ibid.*, 2 : 11, baris 9-12.

⁶⁵ *Ibid.*, 2 : 14, baris 14-17.

⁶⁶ *Ibid.*, 2 : 14, baris 18-21.

malāqīh,⁶⁷ *bay' mulāsamah* atau *bay' munābazah*,⁶⁸ *bay' al-ḥaṣāh*,⁶⁹ *bay' 'arbūn*,⁷⁰ *bay'atayn fī bay'ah*,⁷¹ *bay' wa shart*,⁷² *khiyār*,⁷³ *tawliyah*,⁷⁴ *sharikah*,⁷⁵ *bay' al-murābahah*,⁷⁶ *bay' al-muḥāṭah*,⁷⁷ *badwu ṣalāh*,⁷⁸ *salam*,⁷⁹ *qirāḍ*⁸⁰ dan *rahn*.⁸¹

PENUTUP

Daripada perbincangan di atas dapatlah disimpulkan bahawa Syeikh Daud al-Fatani merupakan seorang ulama tersohor di Alam Melayu pada waktunya hingga sekarang yang telah memberikan sumbangan dan warisan yang besar dalam pelbagai bidang termasuk bab muamalat. Sementara karyanya, *Furū' al-Masā'il*, merupakan sebuah karya agama yang dianggap sebagai karya agung dalam bidang fēkah pada zaman kemunculannya. Kehebatan dan keistimewaan karyanya ini sudah tentu berpaksikan kepada kemantapan kaedah atau metode penulisannya. Tulisan ini merumuskan bahawa pengarang kitab menggunakan sekurang-kurangnya sepuluh kaedah penulisan iaitu: (i) Teknik Tanpa Tanda Bacaan, (ii) Status Keaslian/Kaedah Menyusun Karangan, (iii) Penggunaan Sumber Rujukan, (iv) Sistematika Tajuk Dalam Bab Muamalat, (v) Sistematika Pembahagian Tajuk Perbincangan, (vi) Reka-bentuk Penulisan, (vii) Penggunaan Rumuz dan Istilah Khas, (viii) Teknik Penyampaian Tajuk Perbincangan, (ix) Teknik

---

⁶⁷ *Ibid.*, 2 : 14, baris 22-24.

⁶⁸ *Ibid.*, 2 : 14, baris 25-31.

⁶⁹ *Ibid.*, 2 : 14, baris 31-35.

⁷⁰ *Ibid.*, 2 : 15, baris 1-3.

⁷¹ *Ibid.*, 2 : 15, baris 16-18.

⁷² *Ibid.*, 2 : 15, baris 19-32.

⁷³ *Ibid.*, 2 : 19, baris 28.

⁷⁴ *Ibid.*, 2 : 30, baris 3-6.

⁷⁵ *Ibid.*, 2 : 30, baris 12-16.

⁷⁶ *Ibid.*, 2 : 30, baris 17-20.

⁷⁷ *Ibid.*, 2 : 30, baris 21-24.

⁷⁸ *Ibid.*, 2 : 34, baris 17-20.

⁷⁹ *Ibid.*, 2 : 39, baris 10.

⁸⁰ *Ibid.*, 2 : 43, baris 27-33.

⁸¹ *Ibid.*, 2 : 47, baris 4-5.

Pengolahan Soalan-Jawapan Dari Sudut Kuantiti, dan (x) Teknik Pengolahan Soalan-Jawapan Dari Sudut Kandungan.

Penulis menjangkakan dapatan ini dapat membantu bagi memahami, menghadam dan menguasai bab muamalat yang terkandung dalam kitab ini, bahkan ia juga dapat digunakan untuk dikembangkan dan diperluaskan dimensi kajian kepada bidang-bidang lain dalam kitab ini dan kitab-kitab beliau yang lain. Sesungguhnya penulis mengakui bahawa masih banyak lagi dimensi kaedah atau metode penulisan beliau yang belum diterokai sepenuhnya. Ini bermakna masih banyak lagi khazanah keilmuan beliau belum diketahui, apatah lagi ditakluki.

BIBLIOGRFI

- Abdul Kadir bin Haji Muhammad. *Sejarah Penulisan Hukum Islam di Malaysia*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1996.
- Abdul Rahman Haji Abdullah. *Pemikiran Umat Islam di Nusantara: Sejarah dan Perkembangannya Hingga Abad Ke-19*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1990.
- Abu Hasan Din al-Hafiz (Datuk). *Sesi Temubual 1*, pada 7 Januari 2011, jam 9.30-11.00 pagi, di kediamannya, Taman Batu Muda, Kuala Lumpur.
- Al-Ramlī, Shams al-Dīn Muḥammad bin Aḥmad bin Ḥamzah. *Fatāwā al-Ramlī fī Furū' al-Fiqh al-Shāfi'ī*. Bayrūt-Lubnān: Dār al-Kutub al-‘Ilmiyyah, 2004.
- Azyumardi Azra. *Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII: Melacak Akar-akar Pembaharuan Pemikiran Islam di Indonesia*. Cet. 2. Bandung, Indonesia: Penerbit Mizan, 1995.
- Bradley, Francis R. “Sheikh Daud bin Abdullah al-Fatani’s Writing Contained in the National Library of Malaysia”. *Jurnal Filologi Melayu* 15 (2007): 121-141.
- Bryman, Alan. *Social Research Methods*. Ed. 3. Oxford UK: Oxford University Press, 2008.

- Daud bin ‘Abdullah. *Furu‘ al-Masa’il*. Patani: Maṭba‘ah Bin Ḥalabī, t.th.
- Daud bin ‘Abdullah, *Sullam al-Mubtadi*. Patani: Maṭba‘ah Bin Ḥalabī, t.th.
- Fauzi Deraman. *Hadith dalam Karya Syeikh Daud al-Fatani*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2010.
- Hadenan bin Towpek. “Beberapa Sumbangan Syeikh Daud al-Fatani dalam Sistem Pengajian Pondok di Kelantan”. *Seminar Keintelektualan Islam*. Kota Bharu: Pusat Pemikiran dan Kefahaman Islam, UiTM Cawangan Kelantan dan Jabatan Pembangunan Persekutuan Negeri Kelantan, 31 Mei-1 Jun 2010.
- Hadenan bin Towpek dan Joni Tamkin bin Borhan. “Beberapa Metodologi Penulisan Syeikh Daud bin ‘Abdullah al-Fatani Dalam Kitab Furu‘ al-Masa’il Dengan Tumpuan Kepada Fiqh Mu‘amalat”. *Konferensi Antarabangsa Islam Borneo III*. Pontianak Kalimantan: Pusat Penyelidikan & Pengembangan Islam Borneo UiTM Sarawak, 4-5 Oktober 2010.
- Hadenan Towpek dan Joni Tamkin Borhan. “Pemikiran Ekonomi Syeikh Daud al-Fatani Menerusi Kitabnya *Furu‘ al-Masā’il*: Tumpuan Kepada Elemen *Fiqhiconomic*”. Dalam *Jurnal Fiqh* 9 (Kuala Lumpur: Akademi Pengajian Islam, Universiti Malaya, 2012): 127.
- Hashim Musa. *Epigrafi Melayu Sejarah Sistem Tulisan Dalam Bahasa Melayu*. Ed. 2, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2006.
- Hooker, M.B. *Undang-undang Islam di Asia Tenggara*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991.
- Joni Tamkin Borhan. “Sumbangan Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani Dalam Fiqh al-Mu‘amalah: Tumpuan Kepada Furu‘ al-Masa’il”. *Nadwah Ulama Nusantara I: Peranan dan Sumbangan Ulama Patani*. Patani, Thailand: Kolej Pengajian Islam, Prince of Songkla University, 19-20 Mei 2001.

- Kamus Dewan*. Ed. 4. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 2005.
- Kamus Inggeris Melayu Dewan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 1991.
- Matheson, V. and Hooker, M. B. "Jawi Literature in Patani: The Maintenance of an Islamic Tradition". *JMBRAS* 61, Part 1 (1988): 1- 86.
- Mohamad @ Md. Som Sujimon dan Wan Sabri bin Wan Yusoff, "Sheikh Da'ud al-Fatani's Contribution to Muslim Scholarship in Malaysia". *Monograph on Selected Malay Intellectuals*. Kuala Lumpur: Research Centre IIUM, 2003, 1-39.
- Mohammad Zaini bin Yahya *et al.* "Penulisan Fiqh Sheikh Daud al-Fatani". *Nadwah Ulama Nusantara I: Peranan dan Sumbangan Ulama Patani*. Patani, Thailand: Kolej Pengajian Islam, Prince of Songkla University, 19-20 Mei 2001.
- Nu'mān Jaghīm. *Madkhal ilā al-Madhhab al-Shāfi'ī: Rijāluhu wa Kutubuhu wa Muṣṭalahātu*. Kuala Lumpur: Universiti Islam Antarabangsa Malaysia, 2007.
- Sabitha Marican. *Penyelidikan Sains Sosial: Pendekatan Pragmatik*. Cet. 2. Batu Caves, Selangor: Edusystem Sdn Bhd, 2009.
- Wan Mohd. Shaghir Abdullah. "Sejarah Rengkas Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani dan Karya-karyanya". *Nadwah Ilmiah Tokoh Ulama Peringkat Kebangsaan Kali Keempat*. Kuala Lumpur: Bahagian Hal Ehwal Islam, Jabatan Perdana Menteri dengan kerjasama Akademi Islam Universiti Malaya, 1991a.
- Wan Mohd. Shaghir Abdullah. "Mengkaji Gaya Bahasa Dalam Kitab Furū' al-Masā'il Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani", *Jurnal Dewan Bahasa* 35, bil. 1 (Januari 1991b): 58-68.
- Wan Mohd. Shaghir Abdullah. "Tiga Zaman Pembentukan Istilah Ilmu Keislaman di Asia Tenggara". *Persidangan Perancangan Peristilahan Antarabangsa*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka, 20-22 November, 1990b.

- Wan Mohd. Shaghir Abdullah. *Mun-yatul Mushalli Syeikh Daud al-Fathani: Pengetahuan Sembahyang Masyhur*. C. 6, Kuala Lumpur: Khazanah Fathaniyah, 2003.
- Wan Mohd. Shaghir Abdullah. *Syeikh Daud bin Abdullah al-Fatani: Ulama dan Pengarang Terulung Asia Tenggara*. Shah Alam: HIZBI, 1990a.
- Zayn al-‘Ābidīn bin Muḥammad al-Faṭānī (terj.), *Kashf al-Lithām ‘an As’ilah al-Anām*. Patani, Thailand: Maṭba‘ah Bin Ḥalabī, t.th.
- Zulkifli Mohamad al-Bakri. *Istilah-istilah Fiqah dan Usul: Empat Mazhab*. Kuala Lumpur: Jabatan Kemajuan Islam Malaysia, 2010.